

THE ROOTS OF THE HORSEMAN IMAGE IN FOLK ORAL CREATIVITY AND TRADITIONAL EPIC THOUGHT

Zarnigor Oktamovna Qobilova

Assistant at Samarkand State Pedagogical Institute

Abstract: The image of the horseman in traditional epic thinking is one of the key artistic symbols that embodies the historical memory of the people, their social ideals, and aesthetic views. The mythological and epic foundations of this image hold a significant place in the oral traditions of Turkic peoples. In particular, the horseman is interpreted as a representation of qualities such as heroism, courage, freedom, and loyalty. In epic works, special attention is given to the inseparable connection between the horseman and the horse, presented as a unified artistic model. It is argued that in epic thinking, the image of the horseman is not only a symbol of heroism but also an expression of national spirit and worldview.

Keywords: horseman image, epic thinking, horse image, courage, loyalty, oral folk art, unity of hero and horse, mythological roots, ideal hero model.

CHAVANDOZ OBRAZINING XALQ OG‘ZAKI IJODI VA AN‘ANAVIY EPIK TAFAKKURIDA ILDIZLARI

Zarnigor O‘ktamovna Qobilova

Samarqand davlat pedagogika instituti assistenti

zarnigorqobilova632@gmail.com

Annotatsiya: Chavandoz obrazi an‘anaviy epik tafakkurda xalqning tarixiy xotirasi, ijtimoiy ideallari va estetik qarashlarini mujassamlashtirgan muhim badiiy timsollardan biridir. Bu obrazning mifologik va epik asoslari turkiy xalqlar og‘zaki ijodida o‘z o‘rniga ega. Aynan, chavandoz obrazi qahramonlik, jasorat, erkinlik va sadoqat kabi fazilatlarining ifodachisi sifatida talqin etildi. Epik asarlarda chavandoz va ot o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik, bir butun badiiy model sifatida namoyon bo‘lishiga

e'tibor qaratildi. Epik tafakkurda chavandoz obrazi nafaqat qahramonlik timsoli, balki milliy ruhiyat va dunyoqarashning ifodasi ekanligi asoslab berildi.

Kalit soʻzlar: chavandoz obrazi, epik tafakkur, ot obrazi, jasorat, sadoqat, xalq ogʻzaki ijodi, qahramon va ot birligi, mifologik ildizlar, ideal qahramon modeli.

Зарнигор Ўктамовна Кобилова

Ассистент Самаркандского государственного педагогического института

Аннотация: Образ всадника в традиционном эпическом мышлении является одним из важных художественных символов, воплощающих историческую память народа, его социальные идеалы и эстетические взгляды. Мифологические и эпические основы этого образа занимают особое место в устном творчестве тюркских народов. В частности, образ всадника интерпретируется как выражение таких качеств, как героизм, мужество, свобода и преданность. В эпических произведениях особое внимание уделяется неразрывной связи между всадником и конём, которая проявляется как единая художественная модель. Обосновано, что в эпическом мышлении образ всадника является не только символом героизма, но и отражением национального духа и мировоззрения.

Ключевые слова: образ всадника, эпическое мышление, образ коня, мужество, преданность, устное народное творчество, единство героя и коня, мифологические корни, модель идеального героя.

Epik tafakkur — bu xalqning koʻp asrlik tajribasi, qadriyatlari va ideallarini badiiy shaklda ifodalovchi murakkab va serqirra tafakkur tizimidir. Epik tafakkurda chavandoz timsoli — qahramonlik, erkinlik va ilohiy kuch bilan bogʻlangan markaziy obrazlardan biridir. Bu timsol faqat ot ustidagi jangchi emas, balki kosmik tartibni saqllovchi, ruhiy sayohatchi va qabila himoyachisi sifatida talqin qilindi. Chavandoz obrazi ildizlari uch asosiy manbaga borib taqaladi. Mifologik tasavvurlar (otning muqaddasligi), tarixiy-real hayot (koʻchmanchi otlq jamiyat), epik badiiy tafakkur (qahramonlik ideali).

Qadimgi turkiy qarashlarda chavandoz osmon (Tangri) va yer o'rtasidagi uyg'unlikni ifodalaydi, tartib (kosmos)ni himoya qiluvchi kuch sifatida ko'rildi, yovuz kuchlarga qarshi kurashuvchi ilohiy vakildir. Ushbu talqinda — oddiy inson emas, balki kosmik vazifaga ega qahramondir. Aynan, ot obrazi epik tafakkurda o'z rivojlanish bosqichiga ega. Qadimgi mifologiyada ot boshqa bir olamga o'tishda vositachi, ajdodlar ruhi bilan aloqa qiluvchi va chavandoz esa ruhlar olamining tadqiqotchisi, quyosh va osmon bilan bog'langan, osmon va yer o'rtasidagi harakatni ta'minlovchi timsol tasviri ot obrazini epik tafakkurdagi ildizlarini qadimiy ekanini tasvirlaydi.

Qadimgi jamiyatda ot ba'zan totem sifatida e'zozlandi. Qurbonlik marosimlarida ishlatilgan, hukmdorlar bilan birga dafn etilgan. Bu xususiyatlar o'ni oddiy hayvondan ko'ra mifologik mavjudot darajasiga ko'tardi va o'ning jamiyatdagi muqaddas va ijtimoiy ahamiyatini namoyon qildi. Masalan: qadimgi yunon mifologiyasida Pegasus — ilohiy qanotli ot sifatida mashhur. Bu ot okeanning manbasida tug'ilganligi uchun Pegasus deb nomlangan. Pegasus qadimgi yunon mifologiyasida Olimp tog'idagi Zevsga momoqaldiroq va chaqmoqni yetkazgan deb talqin qilindi. Chavandoz qadimgi turkiy jamiyatda qabilaning asosiy himoyachisi, jangchi va yetakchi (alp), jasorat va sharaf timsoli bo'lib xizmat qildi. Bu obraz keyinchalik "Alpomish", "Go'ro'g'li" kabi dostonlarida yanada mukammal ko'rinishga ega bo'ldi. O'zbek va turkiy xalqlar epik merosida chavandoz obrazi mukammal shaklga ega bo'ldi. "Alpomish" dostonida qahramon va uning oti (Boychibor) ajralmas birlikda tasvirlandi. "Go'ro'g'li" dostonida chavandoz — erkinlik va adolat uchun kurashuvchi obraz. Ot va chavandoz o'rtasidagi bog'liqlik — do'stlik, sadoqat va ruhiy birlik ramzidir.

Otdur yigitning yo'ldoshi,

O'g'uldir davlatning boshi,

Qiz ham bo'lsa ko'ngul hushi,

Zuryod kerakdur yigita...[3; 58-bet]¹

Bu bosqichda chavandoz obrazi faqat jangchi emas, balki axloqiy idealga aylanadi. O‘zbek va turkiy xalqlar epik merosida chavandoz obrazi mukammal shaklga ega bo‘ldi. Go‘ro‘g‘lining oti G‘irotning g‘ayritabiiy xususiyatlari, ko‘pincha oddiy ot chegarasidan chiqib ketadi. Juda tez va chidamli, ba‘zan uzoq masofani qisqa vaqtda bosib o‘tadi, xavfni oldindan sezadi. Bu xususiyatlar ot obrazining mifologik ildizlari bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi. “Go‘ro‘g‘li” dostonida ot obrazi, G‘irot timsolida sodiq do‘st va yordamchi, qahramon bilan ajralmas birlik, g‘ayritabiiy kuch sohibi, chuqur ramziy ma’noga ega badiiy obraz sifatida namoyon bo‘ldi. Mifologik tafakkurda chavandoz va ot ajralmas birlik, ular bir butun mavjudot sifatida tasavvur qilinadi. Ot — kuch, chavandoz — aql va iroda timsoli bo‘lgan. Bu birlik esa ideal qahramon modelini yaratadi. O‘z navbatida ramziy va falsafiy ma’nolarga e’tibor qarataylik. Erkinlik va harakat, hokimiyat va yetakchilik, ruhiy yuksalish va izlanish, tabiat bilan uyg‘unlikda an’anaviy epik tafakkurda chavandoz obrazini ko‘pfunksiyali vazifasini ko‘rsatadi. Qadimgi turkiy mifologiyada chavandoz timsoli — ko‘p qirrali, kosmik va ijtimoiy mazmunga ega obraz bo‘lib shakllandi. U dastlab jangchi, ruhiy bilan kuchlar bilan aloqada, yetakchi va ruhiy sayohatchi sifatlarini o‘zida mujassam etib, keyingi epik tafakkur va dostonlar uchun asos bo‘lib xizmat qilgan. “Ot madaniyati qadimgi kishilarning turmush-tinchligi bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, otlarni ish hayvoni sifatida xo‘jalikda foydalanish, xonakillashtirish davomida yuzaga kelgan.

Arxeologiya qazilmalarida aniqlangan yarmi ot, yarmi odam sifat ishlangan rasmlar, hali-haligacha ekin maydonlari, polizlarda otning kala suyagining qo‘riqchi sifatida qo‘yilishi va boshqalar ibtidoiy inson ongida mavjud bo‘lgan ot madaniyati haqidagi e’tiqodning timsoli hisoblanadi”². Ot obrazi epik tafakkurda quyidagilarni

¹Xorazm dostonlari. “Go‘ro‘g‘li” dostoni. “Xorazm” nashriyoti. Urganch – 2004 yil.

² H. K. Nazimova. Mif va afsonalarda xayoliy obrazlarning tahlili // International scientific-online conference. <https://doi.org/10.52281.153-154> bet.

anglatadi erkinlik va cheksizlik, tezlik va qudrat, sadoqat va do‘stlik, qahramonlik va sharaf.

Epik tafakkurda ot obrazi — turkiy va o‘zbek dostonlarining markaziy, ko‘p qatlamli timsollaridan biri bo‘lib, u qahramonlik, sadoqat va erkinlik g‘oyalarini mujassam etadi. Qahramonlik va jangovar timsoli esa qahramonning asosiy jangovar hamrohi, tezlik va g‘alaba ramzi, janglarda ustunlik beruvchi kuch sifatida tasvirlangan. Bu jihat keyinchalik epik dostonlarda yanada rivojlangan. Ot bu yerda oddiy hayvon emas, balki qahramonning ruhiy va jangovar hamrohi, ba‘zan esa uning “ikkinchi qiyofasi” sifatida namoyon bo‘ladi. Qadimigi epik tafakkurda qahramon va ot birligi ajralmas, qahramonning kuchi ot bilan uyg‘unlashadi, ot xavfni oldindan sezadi, yo‘l ko‘rsatadi, ular o‘rtasida ruhiy aloqa mavjuddir. Masalan: Alpomish dostonida Boychibor qahramonning sodiq do‘sti va himoyachisi sifatida tasvirlangan.

*Quloqlari g‘alchoq-g‘alchoq,
Bosgan ering qiyirchoq
Ot chopdi cho‘llar ozilib,
Boychibor korson tuyog‘i,
Erning betiga qazilib.
Banot chirgidan oqqan ter,
Tuyoqning betiga izilib,
Ketayotir Boychibor,
Quloch bo‘yni cho‘zilib,
Juftagi borar suzilib.....[2; 85-bet]³*

Boychibor — qahramonning ajralmas hamrohi. Boychibor oddiy ot emas, balki aqlli, sezgir va sodiq hamroh. Qiyin vaziyatlarda qahramonni qutqaradi va ba‘zan u

³ Alpomish. O‘zbek xalq og‘zaki dostoni. “Fan” nashriyoti. Toshkent – 2018.

oldindan xavfni sezuvchi kuch sifatida tasvirlanadi. Bu orqali epik tafakkurda qahramon va otning ruhiy birligi namoyon bo‘ladi.

Xulosa o‘rnida aytishimiz mumkin. Epik tafakkurda ot obrazi — qahramonlik dunyoqarashining markaziy unsuri. U nafaqat voqealar ishtirokchisi, balki ramziy, mifologik va estetik ma’nolarni o‘zida mujassam etgan murakkab obrazdir. Ot orqali xalqning tarixiy xotirasi, hayot tarzi va ideal qahramon modeli ifodalanadi. Alpomishdagi chavandoz obrazi turkiy epik an’ananing davomidir. Bu jihat qadimgi mifologik ot timsoliga borib taqaladi. Keyingi dostonlarda ham shu model takrorlanadi. Qahramon + ot = mukammal epik birlik sifatida mukamallashdi. Natijada, u o‘zbek xalq epik merosida eng mukammal chavandoz arxetipi darajasiga ko‘tarilgan. Ot bilan bog‘liq miqlar nomlari turli madaniyatlarda xilma-xil bo‘lsa-da, ularni birlashtiruvchi jihat — otning ilohiy, qahramonlik va vositachilik funksiyasidir. Bu miqlar keyinchalik epik dostonlar va folklorda boy badiiy obrazlarga asos bo‘lib xizmat qildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdumurod Tilovov. Epik ot obrazining tarixiy asoslari // Uzbekistan: Language and Culture 2022-yil 2(1).
2. Alpomish. O‘zbek xalq og‘zaki dostoni. “Fan” nashriyoti. Toshkent – 2018.
3. Xorazm dostonlari. “Go‘ro‘g‘li” dostoni. “Xorazm” nashriyoti. Urganch – 2004 yil.
4. I. Jovliyev. Go‘ro‘g‘li turkumidagi dostonlarning o‘rganilishi // www.ares.uz.
5. K. S. Isayev “Alpomish” dostoni – o‘zbek folklorshunosligining tarixiy ildiz // Oriental Art and Culture Methodical Journal. 2022-yil 4-dekabr.